

Ramz KADIROV,

O'zDSMI "Sahna nutqi" kafedrası professori v.b.,
pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)

“IMON” DRAMASINI SAHNALASHTIRISHDA REJISSYORLIK TAHLILI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Izzat Sultonning “Imon” dramasi rejissyorlik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Asarning g'oyaviy-konseptual asoslari, dramatik konflikt tizimi, personajlar xarakteri va ularning nutqiy ifodasi chuqur ilmiy yondashuv asosida ochib beriladi. Sahnalashtirishda zamon va makon, mizanssena, yorug'lik va musiqa vositalarining o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: drama, rejissyorlik tahlili, sahna nutqi, dramatik konflikt, obrazlar tizimi, psixologik drama, sahnaviy talqin, mizanssena, yorug'lik yechimi, teatr san'ati.

Аннотация. В данной статье анализируется драма Иззата Султана «Имон» с точки зрения режиссуры. Идеологические и концептуальные основы произведения, система драматического конфликта, характеры персонажей и их речевая выразительность раскрываются на основе глубокого научного подхода. Подчеркивается роль времени и пространства, мизансцены, освещения и музыкальных средств в постановке.

Ключевые слова: драма, режиссёрский анализ, сценическая речь, драматический конфликт, система образов, психологическая драма, сценическая интерпретация, мизансцена, световое решение, театральное искусство.

Abstract. This article analyzes Izzat Sultan's drama "Imon" from a directing perspective. The work's ideological and conceptual foundations, the system of dramatic conflict, the characters' personalities, and their expressiveness are explored through a thorough scholarly approach. The role of time and space, staging, lighting, and musical instruments in the production is emphasized.

Keywords: drama, directing analysis, stage speech, dramatic conflict, character system, psychological drama, stage interpretation, mise-en-scene, lighting design, theatre art.

Izzat Sultonning “Imon” dramatik asari zamonaviy o'zbek dramaturgiyasida insonning ma'naviy-axloqiy olamini falsafiy teranlikda talqin etuvchi yetuk badiiy namunalar sirasiga kiradi. Mazkur asarni rejissyorlik nuqtayi nazaridan tahlil qilish, eng avvalo, uning g'oyaviy-konseptual asoslarini aniqlash va sahnaviy talqin yo'nalishini ilmiy asosda belgilab olishni taqozo etadi. Asarning markazida turgan “imon” tushunchasi insonning ichki e'tiqodi, vijdonan pokligi, hayotiy prinsiplarga sodiqligi hamda ilmiy-axloqiy mas'uliyatini ifodalovchi murakkab falsafiy kategoriya sifatida talqin qilinadi. Shu

bois, rejissyorlik yondashuvida “imon”ni faqat g'oya sifatida emas, balki sahnaviy harakatni boshqaruvchi asosiy semantik markaz, ya'ni butun spektaklning ichki energetik o'qi sifatida qabul qilish muhimdir.

Rejissyorlik talqinida ushbu tushuncha personajlar tizimi, dramatik konflikt va sahna makoni orqali izchil ochib borilishi lozim. Ya'ni, har bir obrazning ichki motivatsiyasi, qaror qabul qilish jarayoni va ruhiy holati aynan “imon” mezoni asosida baholanadigan dramatik tizimga joylashtiriladi. Natijada sahnaviy harakat tashqi voqelikdan ko'ra, ichki ruhiy-psixologik jarayonlar

rivoji asosida quriladi. Shuningdek, rejissyor spektaklni qurishda barcha ifoda vositalarini – aktyorlik ijrosi, sahna nutqi, mizanssenalar, yorug'lik va makon yechimlarini yagona g'oyaviy markazga bo'ysundirishi zarur. "Imon" tushunchasi sahnada nafaqat matn orqali, balki vizual va plastik vositalar orqali ham ifodalanishi, ya'ni obrazlarning ichki kechinmalari tashqi sahnaviy belgilar tizimi bilan uyg'unlashgan holda ochilishi kerak.

Asardagi dramatik harakat bir qarashda tashqi voqealarga boy emasdek tuyulsa-da, uning asosiy kuchi ichki, psixologik va axloqiy ziddiyatlarda mujassam. Shuning uchun rejissyorlik yechimida tashqi effektlardan ko'ra ichki dramatismni kuchaytirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Xususan, Orif va Aziza o'rtasidagi ishonch inqirozi, Ozodaning hissiy ikkilanishlari hamda ilmiy muhitdagi halollik va manfaat to'qnashuvi asarning asosiy konflikt qatlamlarini tashkil etadi. Bu konfliktlar sahnada, avvalo, aktyorlik ijrosi orqali – pauzalar, intonatsion o'zgarishlar, nutqiy dinamika va psixologik sukut vositasida ochib berilishi maqsadga muvofiq. Aktyorlar ham ijroda har bir so'zni maqsadli ifodalashi shart. *"Ana shu biror jumlaning gapirayotganda, ijrochi ko'ngildan o'tkazayotgan asl ruhiy holati, niyati, aytmoqchi bo'lgan, lekin boshqa so'zlar orqali ifoda etgan istagiga tub ma'no (podtekst) deyiladi"* [1]. Buni singdirish rejissyorning vazifasi. Rejissyor bu jarayonda har bir personajning ichki dunyosida kechayotgan qarama-qarshiliklarni tashqi harakatga aylantirmasdan, balki ichki kuchlanish sifatida saqlab qolishi zarur.

Asarning sahna makoni ham rejissyorlik talqinida muhim ahamiyat kasb etadi. Voqealar asosan Komilovlar bog'ida kechishi, bir qarashda realistik muhitni anglatrsa-da, aslida chuqur

simvolik mazmunga ega. Bog' – tabiat, poklik va ma'naviy tozalik ramzi sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu bilan birga, sahnadagi ichki makon hisoblangan uy muhiti – inson qalbi va uning ichki olamining metaforasi sifatida qaraladi. Rejissyor bu ikki makon o'rtasidagi o'zaro munosabatni yorug'lik, dekoratsiya va aktyorlarning sahnadagi joylashuvi orqali ifodalashi mumkin. Masalan, zinapoya elementi yuqori va past ma'naviy holatlar o'rtasidagi o'tish nuqtasi sifatida xizmat qilib, obrazlar rivojida muhim vizual belgiga aylanadi.

Aktyor o'z rolini u ichki va tashqi harakatlar bilan boyitsagina yaxlit va aniq xarakterlilik paydo bo'ladi. Har bir repetitsiyada kecha o'rganganlarni takrorlash emas, yangilik topish, yangidan ijro etishga o'rganish zarur. Sahnada kichik, o'rta va katta berilgan shart-sharoitlarda aniqlik va izchillikka erishish harakatlar o'zgarishi va o'sib borishi tizimini yaratishdir [2]. Obrazlar tizimida professor Komilov markaziy o'rinni egallaydi. U asarning g'oyaviy va falsafiy ustuni bo'lib, rejissyor uni ortiqcha pafossiz, lekin chuqur ichki ishonch va vazminlik bilan sahnaga ko'chirishi kerak. Uning nutqi falsafiy, mantiqiy izchil va ta'sirchan bo'lishi lozim.

Orif obrazi esa ichki ziddiyatli xarakter sifatida talqin qilinib, uning harakatlari va nutqida ikkilanish, beqarorlik va ruhiy bosim sezilib turishi zarur. Aziza obrazi axloqiy haqiqat va insoniy poklik timsoli sifatida sahnada emotsional kuchga ega bo'lishi kerak; uning ichki dardi, iztirobi va ruhiy og'rig'i aktyorlik ijrosida tabiiy va ta'sirchan chiqishi muhim. Ozoda obrazi esa romantik va ma'naviy poklik ifodasi bo'lib, uning sahnaviy harakatlari yengil, nutqi samimiy va yorqin intonatsiyada bo'lishi rejissyorlik jihatdan to'g'ri yechim hisoblanadi. Sanjarov obrazi esa manfiy kuch sifatida emas, balki ichki qo'rquv va

manfaat ta'sirida shakllangan murakkab shaxs sifatida ochib berilishi lozim. *"Ba'zan xarakter yaratishda tomoshabinni lol qoldirmoq uchun g'ayrioddiy narsalarga o'rin berilishi sahna asarining tabiiyligiga putur yetkazadi. Aktyor ijrosi asar qahramonining xarakteriga, ya'ni originaliga asoslanishi, yaratilgan xarakterni tabiiy mantiqiyli bilan tomoshabin xotirasida uzoqroq va hurmat qozongan holda saqlanishini ta'minlaydi"* [3].

Asarda sahna nutqi alohida ahamiyat kasb etadi. Dialoglar orqali personajlarning ichki dunyosi ochiladi, shuning uchun rejissyor qahramonlarning nutqiy ifodasiga katta e'tibor qaratishi shart. Komilov nutqi vazmin va falsafiy xarakterda bo'lsa, Orif nutqi keskin va o'zgaruvchan, Aziza nutqi hissiy va og'riqli, Ozoda nutqi esa poetik va samimiy tusga ega bo'lishi kerak. Ayniqsa, "imon" tushunchasiga bag'ishlangan monologlar asarning kulminatsion nuqtalari sifatida qurilib, yorug'lik, pauza va sahnaviy markazlashuv orqali kuchaytirilishi maqsadga muvofiq. *"Spektaklda aniq nutqiy xarakter yaratish – sahna asarining sahnaviy nutqini boyitadi, rang-barang bo'lishiga olib keladi. Sahnaviy nutq asarning badiiy yaxlitligini ta'minlovchi omillardan hisoblanadi. Bu borada asar nutqi ustida, personajlar nutqi ustida alohida ishlash va ansamblidagi ularning o'rnini aniq his etish talab etiladi"* [4].

Rejissyorlik ritmi va tempi asarning ta'sirchanligini belgilaydigan muhim omillardan

biridir. Dastlabki sahnalarda lirik va sekin ritm ustuvor bo'lib, tomoshabinni asar muhitiga kiritish vazifasini bajaradi. Keyinchalik konfliktlar rivojlanishi bilan ritm tezlashib, dramatik kuchlanish ortadi. Kulminatsiya nuqtalarida esa, aksincha, ritmning sekinlashuvi orqali falsafiylikka erishiladi va tomoshabinlarni qarorlar bilan yuzlashtiradi. Bu temp o'zgarishlari tomoshabinning emotsional va psixologik qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Yorug'lik va musiqa rejissyorlik yechimining muhim tarkibiy qismidir. Tong sahnalarida yumshoq va tabiiy yorug'lik qo'llanilib, poklik va umid kayfiyati yaratiladi. Konfliktli vaziyatlarda kontrast yorug'lik orqali dramatik kuchlanish oshiriladi. Kulminatsiyada esa markazlashgan nur orqali asosiy g'oya va personaj ichki holati ajratib ko'rsatiladi. Musiqa jihatidan esa ortiqcha yuklamadan qochib, tabiat ovozlari, lirik musiqa va ba'zi hollarda sukutdan foydalanish orqali ichki dramatismni kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, "Imon" dramasi rejissyor uchun tashqi harakatdan ko'ra ichki ruhiy jarayonlarni ifoda etishga asoslangan intellektual-psixologik asar namunasidir. Ushbu asarni muvaffaqiyatli sahnalashtirish uchun rejissyor inson qalbidagi ishonch, shubha va vijdon o'rtasidagi kurashni chuqur va ta'sirchan shaklda ochib berishi, barcha sahnaviy vositalarni yagona g'oya – "imon" tushunchasini yoritishga bo'ysundirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosirova A. Sahna nutqi. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 220 b.
2. Qodirov R. Rejissura asoslari (O'zbekiston xalq artisti Bahodir Yo'ldoshev ijodi misolida). Monografiya. – Toshkent: O'zDSMI, 2015. – 156 b.;
3. Qodirov R. Sahna asarlarida xarakter yaratish // Teatr. – 2018. – № 5.
4. Qodirov R. Talaba-aktyorlar bilan nutqiy xarakter ustida ishlash usullari // Madaniyat chorrahalari elektron jurnali. – 2022. – 4-jild, 4-son.